

Λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία στη διδασκαλία

Βασίλειος Ζαγκότας

Δρ. Επιστημών της Αγωγής Π.Τ.Δ.Ε. Ιωαννίνων
Μεταδιδάκτωρ ερευνητής Τμήματος Φιλολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Σύμβουλος Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Π.Ε. Αιτωλοακαρνανίας

Λεκτική επικοινωνία

- Ορισμός: Η ανταλλαγή πληροφοριών, ιδεών και συναισθημάτων μέσω της χρήσης της γλώσσας, είτε σε προφορική είτε σε γραπτή μορφή.
- Στη διδασκαλία:
 - Διαμαθητική επικοινωνία
 - Επικοινωνία εκπαιδευτικών-μαθητών/τριών
- Διδακτικές τεχνικές:
 - Ερωταποκρίσεων
 - Κατευθυνόμενου/δομημένου διαλόγου
 - Συζήτησης

Λεκτική επικοινωνία: Λειτουργίες της ερώτησης στη διδασκαλία

- Διερευνητική λειτουργία: Διερεύνηση πρότερης γνώσης, καθορισμός του τι είναι κατανοητό από τους/τις μαθητές/τριες.
- Ενεργοποίηση σκέψης: Πρόκληση του στοχασμού, ανάδειξη αιτιακών σχέσεων.
- Οργάνωση της συζήτησης: Καθοδήγηση του διαλόγου, οργάνωση των ιδεών των συμμετεχόντων.
- Ανάπτυξη Κριτικής Σκέψης: Εξέταση διαφορετικών οπτικών, αξιολόγηση ιδεών.
- Ενίσχυση εμπλοκής: Κινητοποίηση του ενδιαφέροντος των μαθητών/τριών.
- Τελικής αξιολόγησης και αυτοαξιολόγησης/αναστοχασμού.

Λεκτική επικοινωνία: Η αποτελεσματική ερώτηση στη διδασκαλία (χαρακτηριστικά 1/2)

- Σαφήνεια
 - Η διατύπωση πρέπει να είναι ξεκάθαρη και κατανοητή.
 - Αποφυγή περίπλοκων ή ασαφών διατυπώσεων.
- Συνάφεια με τους στόχους και το περιεχόμενο του μαθήματος.
- Προσαρμοστικότητα στο επίπεδο των μαθητών
- Προσαρμογή στη γνωστική, συναισθηματική και γλωσσική ωριμότητα των μαθητών. Αποφυγή υπερβολικά δύσκολων ή υπερβολικά απλών ερωτήσεων.
- Κινητοποίηση της σκέψης, ενθάρρυνση για βαθύτερη σκέψη και εξέταση πολλαπλών προοπτικών.

Λεκτική επικοινωνία: Η αποτελεσματική ερώτηση στη διδασκαλία (χαρακτηριστικά 2/2)

- Εστίαση στην τυπολογία των στόχων (βλ. τυπολογία στόχων του Bloom)
- Ευελιξία, προαγωγή της δημιουργικής σκέψης.
- Συντομία, αποφυγή πολύ μεγάλων ή πολυσύνθετων ερωτήσεων.
- Ανοικτή ή Κλειστή Διατύπωση (ανάλογα με τον σκοπό)
 - Ανοικτές ερωτήσεις: Ενθαρρύνουν την κριτική σκέψη και τις δημιουργικές απαντήσεις.
 - Π.χ. «Ποια είναι η γνώμη σας για την επίδραση της τεχνολογίας στην εκπαίδευση;»
 - Κλειστές ερωτήσεις: Εστιάζουν σε συγκεκριμένες απαντήσεις.
 - Π.χ. «Ποιο είναι το έτος έναρξης της Ελληνικής Επανάστασης;»

Λεκτική επικοινωνία: Οι ανοιχτές ερωτήσεις (1/2)

- Προσκαλούν σε εκτενείς και πολυδιάστατες απαντήσεις.

Χαρακτηριστικά:

- Ενθάρρυνση της Κριτικής και της Δημιουργικής Σκέψης.
 - «Πώς πιστεύετε ότι η τεχνολογία έχει/μπορεί να επηρεάσει τη σύγχρονη εκπαίδευση;»
- Αναζήτηση Πολλαπλών Απαντήσεων
 - «Ποιοι παράγοντες επηρεάζουν τη λήψη αποφάσεων σε μια κρίση;»
- Ενίσχυση της Διαμαθητικής Συνεργασίας
 - «Πώς θα μπορούσε η ομάδα σας να επιλύσει αυτό το πρόβλημα;»

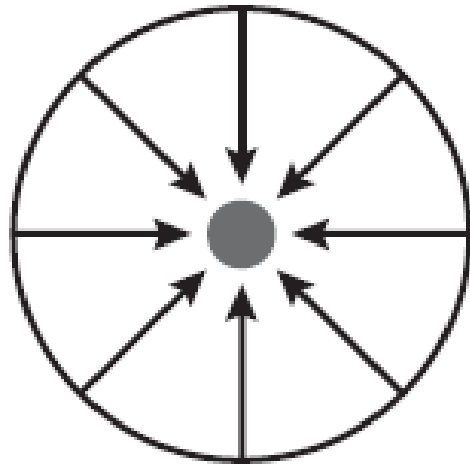
Λεκτική επικοινωνία: Οι ανοιχτές ερωτήσεις (2/2)

Χαρακτηριστικά:

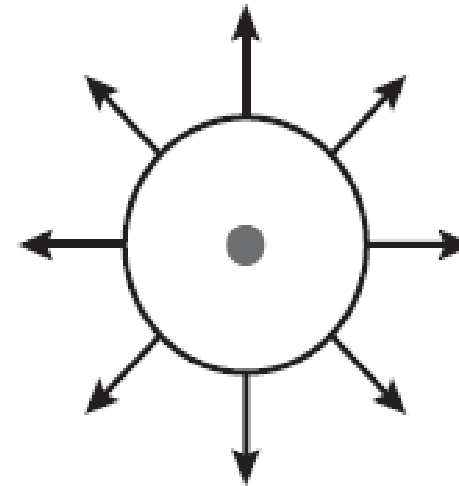
- Προσανατολισμός στην διατύπωση κρίσης/αιτιολόγησης.
 - «Γιατί θεωρείτε σημαντική τη μελέτη της Ιστορίας;»
- Σύνδεση με προσωπικές εμπειρίες.
 - «Τι ήταν αυτό που συγκρατήσατε από το σημερινό μάθημα και γιατί;»
- Προσαρμοστικότητα στο Επίπεδο των Μαθητών.
- Πρόσκληση για Σύνθεση και Αξιολόγηση
 - «Με βάση όσα μάθαμε, ποια είναι η καλύτερη λύση για τη διαχείριση της κλιματικής αλλαγής;»

Λεκτική επικοινωνία: Οι ανοιχτές ερωτήσεις συγκλίνουσας και αποκλίνουσας σκέψης

- Στηρίζεται στην κριτική ανάλυση και αξιολόγηση με βάση τη λογική = μια κοινά αποδεκτή απάντηση

- Πρωτότυπες ιδέες και μέθοδοι χρησιμοποιούνται για τη διαμόρφωση εναλλακτικών προτάσεων που διαφεύγουν από τα καθιερωμένα νοητικά σχήματα = πολλές αποδεκτές απ

Λεκτική επικοινωνία: 12 είδη ανοιχτών ερωτήσεων

1. Διερεύνησης

- Στόχος: Να διερευνήσουν τις πρότερες γνώσεις, τις εμπειρίες ή τις απόψεις των μαθητών.
- Παράδειγμα: «Τι γνωρίζετε ήδη για το θέμα της κλιματικής αλλαγής;»
- Χρήση: Στο ξεκίνημα του μαθήματος για ενεργοποίηση της σκέψης.

2. Ανάλυσης

- Στόχος: Να ενθαρρύνουν την ανάλυση συγκεκριμένων ιδεών ή εννοιών.
- Παράδειγμα: «Ποιες είναι οι διαφορές μεταξύ της άμεσης και της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας;»
- Χρήση: Κατά τη διάρκεια του μαθήματος, όταν εξετάζονται λεπτομέρειες ενός θέματος.

3. Αιτιολόγησης

- Στόχος: Να αναζητηθούν οι λόγοι ή οι αιτίες πίσω από ένα φαινόμενο ή ένα γεγονός.
- Παράδειγμα: «Γιατί, κατά τη γνώμη σας, επεκτάθηκε η εφαρμογή της ηλεκτροκίνησης στα οχήματα κατά την τελευταία δεκαετία;»
- Χρήση: Στην εμβάθυνση του περιεχομένου.

Λεκτική επικοινωνία: 12 είδη ανοιχτών ερωτήσεων

4. Σύνθεσης

- Στόχος: Οι μαθητές να συνδυάσουν διαφορετικές γνώσεις ή ιδέες.
- Παράδειγμα: «Πώς θα συνδυάζατε τις ιδέες του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη για την ιδανική πολιτεία;»
- Χρήση: Σε δραστηριότητες που απαιτούν δημιουργική σκέψη και ολοκλήρωση ιδεών.

5. Αξιολογικής κρίσης

- Στόχος: Να αξιολογήσουν ή να κρίνουν μια κατάσταση, ένα γεγονός ή μια ιδέα.
- Παράδειγμα: «Ποια είναι η άποψή σας για την ηθική της τεχνητής νοημοσύνης στην εκπαίδευση;»
- Χρήση: Στο τέλος του μαθήματος για ανάπτυξη κριτικής σκέψης ή επέκταση.

6. Προβληματοποίησης

- Στόχος: Να προκαλέσουν τον προβληματισμό και την εξερεύνηση νέων ιδεών.
- Παράδειγμα: «Πώς θα ήταν ο κόσμος αν δεν υπήρχε το ηλεκτρικό ρεύμα;»
- Χρήση: Σε δραστηριότητες καλλιέργειας φαντασίας ή κριτικής σκέψης.

Λεκτική επικοινωνία: 12 είδη ανοιχτών ερωτήσεων

7. Πρόβλεψης

- Στόχος: Να κάνουν τους μαθητές να σκεφτούν πιθανές συνέπειες ή αποτελέσματα.
- Παράδειγμα: «Τι πιστεύετε ότι θα συμβεί αν οι άνθρωποι σταματήσουν να ανακυκλώνουν;»
- Χρήση: Σε μαθήματα που εστιάζουν σε σχέσεις αιτίας-αποτελέσματος.

8. Δημιουργικής έκφρασης

- Στόχος: Να ενθαρρύνουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητα.
- Παράδειγμα: «Πώς θα περιγράφατε την ιστορία της Γης μέσα από την οπτική ενός φυτού;»
- Χρήση: Σε δραστηριότητες παραγωγής ιδεών ή καλλιτεχνικής έκφρασης.

9. Σύγκρισης

- Στόχος: Να εντοπίσουν ομοιότητες και διαφορές μεταξύ εννοιών, φαινομένων ή γεγονότων.
- Παράδειγμα: «Ποιες είναι οι διαφορές της ζωής στην αρχαία Αθήνα και στη Σπάρτη;»
- Χρήση: Σε δραστηριότητες που απαιτούν συστηματική ανάλυση.

Λεκτική επικοινωνία: 12 είδη ανοιχτών ερωτήσεων

10. Εφαρμογής

- Στόχος: Να συνδέσουν τη γνώση με πρακτικές εμπειρίες ή την καθημερινή ζωή.
- Παράδειγμα: «Πώς μπορούμε να εφαρμόσουμε την έννοια της ανακύκλωσης στην κοινότητά μας;»
- Χρήση: Σε μαθήματα με πρακτικό προσανατολισμό.

11. Μεταγνώσης

- Στόχος: Να ενθαρρύνουν τους μαθητές να αναστοχαστούν για τη μάθησή τους.
- Παράδειγμα: «Τι μάθατε από αυτήν τη δραστηριότητα και πώς μπορείτε να το χρησιμοποιήσετε στο μέλλον;»
- Χρήση: Στο τέλος μιας ενότητας ή μαθήματος για αναστοχασμό.

12. Διευκρίνισης

- Στόχος: Να δοθούν περισσότερες πληροφορίες από τους μαθητές σχετικά με το θέμα της συζήτησης.
- Παράδειγμα: «Μπορείς να μου εξηγήσεις περισσότερο τι εννοείς;»
- Χρήση: Όταν χρειάζεται να διευκρινιστούν ασαφείς ή ελλιπείς απαντήσεις.

Λεκτική επικοινωνία: Τι είναι καλό να αποφεύγεται στη διατύπωση ανοιχτών ερωτήσεων

- **Ασάφεια** («Τι πιστεύετε για όλα αυτά;»)
- **Πολυπλοκότητα** («Πώς θα περιγράφατε τη ζωή κατά την Αναγέννηση και ποιοι παράγοντες την επηρέασαν και πώς συνδέεται με τον Διαφωτισμό;»)
- **Υποβολή Απαντήσεων** («Συμφωνείτε ότι η τεχνολογία βελτιώνει την εκπαίδευση;»)
- **Διάζευξη** («Συμφωνείτε ότι οι μαθητές πρέπει να μελετούν περισσότερο ή νομίζετε ότι είναι τεμπέληδες;»)
- **Μονολεκτική απάντηση** («Είναι σημαντική η ανακύκλωση;»)
- **Χρήση Πολύπλοκης ή Εξειδικευμένης Ορολογίας** («Πώς επηρεάζει η διττή φύση της γλώσσας του μεταμοντερνισμού τη δομική της συγκρότηση;»)
- **Υπερβολική «ανοικτότητα»** («Γιατί δεν καταλάβατε το κείμενο;»)
- **Γενικότητα** («Τι γνώμη έχετε για την ιστορία;»)
- **Ερωτήσεις χωρίς χρόνο για σκέψη** («Γρήγορα, ποια είναι η απάντησή σου;»)
- **Ρητορικές ερωτήσεις** («Πρέπει πάντα να σας εξηγώ τα ίδια πράγματα;»)

Λεκτική επικοινωνία: Η διαχείριση της «παύσης μετά την ερώτηση»

- Η «παύση μετά την ερώτηση» είναι μια τεχνική κατά την οποία ο/η εκπαιδευτικός κάνει μια ερώτηση και περιμένει πριν δώσει τον λόγο σε κάποιον/α μαθητή/τρια. Αυτή η παύση **δίνει χρόνο** στους/στις μαθητές/τριες **να σκεφτούν**, να επεξεργαστούν την ερώτηση και να διατυπώσουν μια απάντηση.
- Δίνει ευκαιρία **σε περισσότερους/ες μαθητές/τριες να συμμετάσχουν**, ιδίως σε όσους χρειάζονται περισσότερο χρόνο για να σκεφτούν.
- Συνήθως 3''-5'' θεωρούνται επαρκείς, ανάλογα με την πολυπλοκότητα της ερώτησης.
- Σε πιο σύνθετες ή ανοικτές ερωτήσεις, μπορεί να χρειάζεται περισσότερος χρόνος (π.χ. 10'').

Λεκτική επικοινωνία: Η διαχείριση της λανθασμένης απάντησης

- Αποφυγή **επικριτικών ή ειρωνικών σχολίων**, αλλά: Αντιμετώπιση της λανθασμένης απάντησης με σεβασμό και ενθάρρυνση.
- Αποφυγή «**ετικετών**» (π.χ. «Είσαι λάθος» ή «Είσαι ανεπαρκής»)
- Αναγνώριση της **προσπάθειας** των μαθητών/τριών.
- Επικέντρωση στα **σημεία που είναι σωστά**, πριν τη διόρθωση των λανθασμένων.
- **Καθοδήγηση** των μαθητών/τριών προς τη σωστή απάντηση, ενισχύοντας τη δική τους σκέψη.
- **Ενθάρρυνση** για νέα προσπάθεια.
- Υπογράμμιση του ότι το να κάνει κανείς λάθος είναι **φυσιολογικό** και μέρος της διαδικασίας μάθησης.
- Μετατροπή της λανθασμένης απάντησης σε **ευκαιρία για συζήτηση**.
- Παροχή **ανατροφοδότησης**, εξήγηση του λάθους.

Λεκτική επικοινωνία: Οι κλειστές ερωτήσεις

- Έχουν συγκεκριμένες και σύντομες απαντήσεις, συχνά περιορίζονται σε μία ή λίγες λέξεις.
- Η σωστή απάντηση είναι σαφής και εύκολα αναγνωρίσιμη.
- Επικεντρώνονται σε συγκεκριμένες πληροφορίες.
- Δεν ενθαρρύνουν την κριτική ή δημιουργική σκέψη.
- Δεν διευκολύνουν την ανάλυση ή τη συζήτηση.
- Χρησιμοποιούνται:
 - Στην αρχή της διδασκαλίας για έλεγχο βασικών γνώσεων.
 - Για επιβεβαίωση κατανόησης (διαμορφωτική αξιολόγηση).
 - Σε τεστ και εξετάσεις.
 - Όταν χρειάζεται άμεση και σαφής απάντηση.

Λεκτική επικοινωνία: Είδη κλειστών ερωτήσεων

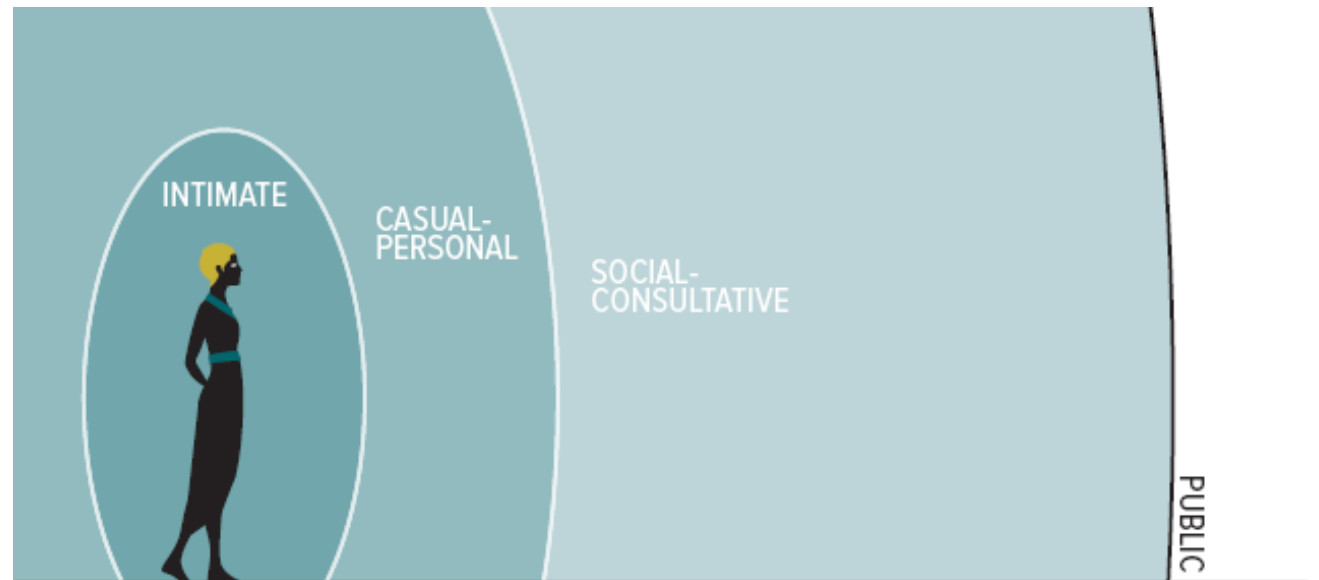
- Ναι/Όχι
- Διαζευκτικές
- Πολλαπλής Επιλογής (Multiple Choice)
- Συμπλήρωσης Κενών
- Σωστού/Λάθους
- Αντιστοίχισης
- Ταξινόμησης/Κατηγοριοποίησης
- Σειροθέτησης/Ακολουθίας
- Ιεράρχησης
- Ολοκλήρωσης Προτάσεων
- Κλίμακας (Likert Scale)

Μη λεκτική επικοινωνία

- Μετάδοση πληροφοριών και μηνυμάτων χωρίς τη χρήση του προφορικού ή γραπτού λόγου.
- Στοιχεία: εκφράσεις του προσώπου, γλώσσα του σώματος, κινήσεις, βλεμματική επαφή, τόνος της φωνής, απόσταση μεταξύ συνομιλητών και η εμφάνιση.
- Στη διδασκαλία:
 - Ενισχύει την κατανόηση εννοιών και οδηγιών.
 - Διατηρεί την προσοχή των μαθητών/τριών.
 - Ενισχύει την ανατροφοδότηση ή τη διορθώνουν λαθών κατά τη ροή της διδασκαλίας.
 - Βοηθά στη διαχείριση της πειθαρχίας.
- Κυρίως: Η βλεμματική επαφή και οι εκφράσεις βοηθούν τους/τις μαθητές/τριες να αισθανθούν ότι ο/ εκπαιδευτικός κατανοεί και σέβεται τα συναισθήματά τους.

Μη λεκτική επικοινωνία: ο χώρος

- Είδη χώρου αλληλεπίδρασης:
 - Ο στενός (intimate) προσωπικός χώρος
 - Ο κοντινός/άνετος (casual) χώρος προσωπικών σχέσεων
 - Ο κοινωνικός (social) χώρος διαβούλευσης με άλλα άτομα
 - Ο δημόσιος (public) χώρος

Μη λεκτική επικοινωνία: οι εκφράσεις

- Οι τρεις αρχές του Δαρβίνου για τις εκφράσεις του προσώπου:
 - 1^η: Η αρχή των χρήσιμων συσχετισμένων συνηθειών. Μερικές εκφράσεις έχουν την τάση να επαναλαμβάνονται σε κάθε ίδια περίπτωση.
 - 2^η: Η αρχή της αντίθεσης σωματικής έκφρασης-νοήματος. Η σωματική γλώσσα και οι εκφράσεις ενός ατόμου μπορούν να έρχονται σε αντίθεση με το νόημα που προσπαθεί να εκφράσει λεκτικά.
 - 3^η: Η αρχή των προϋπαρχουσών αντανακλαστικών δράσεων. Οι νέες, πιο σύνθετες συμπεριφορές ή δεξιότητες, συχνά βασίζονται ή οικοδομούνται πάνω σε ήδη υπάρχουσες, απλούστερες αντανακλαστικές ή αυτοματοποιημένες δράσεις

Μη λεκτική επικοινωνία: η «παραγλώσσα»

- Όλα τα κωδικοποιημένα συστήματα τα οποία συνοδεύουν την εκφώνηση.
- Προσωδία: επιτονισμός και ρυθμός
 - Τονικότητα: αφορά τη μέτρηση της φωνητικής συχνότητας
 - Ένταση
 - Ηχώχρωμα: διαφορετική πηγή παράγει την ίδια νότα
 - Αντήχηση: ο ήχος αντανακλάται από επιφάνειες και επιστρέφει στον ακροατή μετά από κάποιο χρονικό διάστημα
- Ρυθμός ομιλίας
- Χρονικό εύρος απόκρισης
- Αδράνεια/καθυστέρηση απόκρισης
- Παύσεις (μη σιωπηρές – σιωπηρές)
- Λάθη: επανάληψη λέξεων, τραύλισμα, γραμματικά λάθη, ολισθήσεις της γλώσσας, λανθασμένες εκκινήσεις και τυχόν ασυνάρτητοι ήχοι

Μη λεκτική επικοινωνία: οι χειρονομίες

- Τρεις κατηγορίες:
 - Χειρονομίες που διανθίζουν τον λόγο (π.χ. η ρυθμική κίνηση του χεριού σε συνδυασμό με τις λέξεις).
 - Συμβολιστικές χειρονομίες, οι οποίες αντικαθιστούν τον λόγο (π.χ. το γνεύσιμο του κεφαλιού στο «ναι»).
 - Χειρονομίες πίεσης μερών του προσώπου και αντικειμένων (π.χ. το νευρικό τράβηγμα του αυτιού ή το τρίψιμο της μύτης)